

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

F. Petrè: ROD IN MLADOST IVANA CANKARJA. Zbirka »Pogledi« 11—14. Slovenski knjižni zavod. Ljubljana 1947. 126 strani.

Ta drobna knjižica osvetljuje precejšen del Cankarjeve velike umetniške zapuščine. V tem je njena poglavitna vrednost, ki jo je treba že v uvodu poudariti, zlasti ker se o njej skoraj ni nič pisalo in ker nima pri nas literarnozgodovinsko delo še vedno prave veljave. Petretova knjiga pa ni in tudi noče biti dokončna sodba ne o tistih problemih, ki jih avtor nakazuje v naslovu, niti o Cankarjevem umetniškem delu sploh, temveč je prvi poskus, osvetliti Cankarjev svet z rodoslovne in družboslovne plati. Avtor je spoznal, da mu je tako delo potrebno kot prva stopnja k nadaljnji razčlembi in razlagi čustvenih, miselnih, vsebinskih in oblikovnih prvin Cankarjeve umetnosti. Glede na sestavo in vsebino knjige je treba reči, da je pisec obdelal izčrpano prvi del svoje naloge in da nam je jasno prikazal razvoj Cankarjevega rodu, izvzemši neposredne pisateljeve prednike, zlasti očeta Jožeta, a da je v drugem delu, v podobi Cankarjeve mladosti, bil prenašel z obrisi in preskop z barvami. Zato je njegovo delo dokaj nesorazmerno in pušča bralca nezadovoljnega prav tedaj, ko je najbolj željan pouka. Ne gre mi prav v glavo, zakaj je bil pisec v svoji knjigi najbolj redkobeseden takrat, ko bi se bil lahko in moral najbolj razpisati, saj je na str. 124. svoje knjige ugotovil, da je Cankarjevo »celotno pisateljsko delo prav za prav ena sama slika postav in razmer, iz katerih je izšla njegova mladost, ena sama razdrobljena avtobiografija v širokem smislu besede«.

Kljub temu načelnemu pomisleku človek z veseljem ugotovi, da je avtorjevo delo v mnogem uspelo. Poznavalec in nepoučeni bralec Cankarjevih del moreta s pomočjo njegove knjige bolje doumeti marsikatero njihovo vsebinsko podrobnost, a tudi njihovo celotno miselnost in usmerjenost. Avtor je prodril ob pravilni razčlembi zapisov v graščinskih aktih in matičnih knjigah globoko v zgodovino Cankarjevega rodu in je prikazal na pravilno osvetljenem ozadju gospodarskega in kulturnega življenja minulih stoletij trdo življenje in veliko trošenje življenjskih sil, redke gospodarske dvige in vse pogostejše ter globlje padce tega rodu, ki je doživljal podobno usodo kakor mnogi drugi siromašni kmečki rodovi na gozdnatih in samotnih holmih ter v mračnih globelih hladne barjanskokraške zemlje, iz katere je zrasel Ivan Cankar. Danes vsakdo razume, da je morala biti zgodovina njegovega rodu Cankarju »v krvi« in da je, kakor nam prikazuje naš avtor, dihal v vsej njegovi umetnosti. Kljub temu je po moji sodbi preveč, ako trdi avtor, da je ona »ključ za razumevanje Ivana Cankarja«. S to mislijo se je Petrè preveč približal nekemu absolutnemu determinizmu, ki je zmoten po biološki in psihološki plati, ker krivo razlaga zakonitost dedovanja in osebnostne življenjske dejavnosti. Ključ za razumevanje umetniškega dela ni samo v razmerah, iz katerih je umetnik izšel, temveč zlasti v tem, kako se je umetnik, porojen, živeč in ustvarjajoč v takih in takih razmerah, z njimi kot človek in umetnik spoprijemal, boril, jih premagoval ali jim podlegel. Še Bleiweisa ali Coste ni mogoče docela razumeti, ako ju presojamo samo po razmerah, »iz katerih sta izšla in v katerih sta

zivelac. A kaj naj porečemo o Ivanu Cankarju, ki je kot človek in umetnik napadal vse življenje tiste, ki »uvažujejo razmere«. Značaj takega človeka se kaže najbolj v njegovi volji, premagati razmere ali vsaj pripomoči k njihovemu izboljšanju in ozdravevanju. Ta njegov boj pa gotovo osvetljujejo razmere, iz katerih je izšel in v katerih se bori ter dela. Najtežji in poglavitni problem torej ni v ugotovitvi razmer, ki je v njih živel Cankarjev rod in on sam, temveč v bolj ali manj verjetni razlagi, zakaj se v Ivanu Cankarju samem in edinem izmed bog ve koliko stotin nemih in tihih Cankarjev zbudita tolika ustvarjalna sposobnost in tolik človeški ter umetniški odpor zoper to »trikrat proketo življenje«, da ne misli od najzgodnejše mladosti pa do smrti prav za prav na nič drugega kakor na upodabljanje svojega boja s človeškimi eksponenti zasovraženih razmer in na prikazovanje nosilcev pravičnega in lepega življenja. Iz podobnega dna kakor Cankar so zrasli skoraj vsi naši veliki možje. Zato ni pravilna trditev, da ni nihče od njih izšel »iz takega družbenega dna kakor Ivan Cankar«. Kako je pa bilo z Murnom in Kettejem ter celo z Aškercem in Levstikom? Ni namreč dovolj, da človek krivico doživi in spozna, potrebna je tudi močna reformatorska volja, da se z njo bojuje in da jo skuša odpraviti. A taka volja ni niti v enem in istem človeku, kaj šele v ljudeh istega družbenega porekla vedno enako močna in aktivna. Še Maksim Gorki, ki ga Petre stavi »po socialni zaznamenovanosti« ob Ivana Cankarja, kar tudi ni docela točno, je doživel po revoluciji 1905. leta dobo Izpovedi in drugih ne baš revolucionarnih del. Razmere gotovo oblikujejo umetnika in neumetnika, a ni ne njihova zasluga ne krivda, ako se nekdo zvija v njihovem objemu kot zavestni preoblikovalec teh razmer, drugi kot njihov pokorni služabnik. »Celotni značaj Cankarjevega pisateljskega dela« ni torej »le posledica prestanih izkušenj« niti »posledica zvestobe razredu, iz katerega je izšel«, kakor misli Petre, temveč je izraz Cankarjeve reformatorske osebnosti, ki bi mogla zaživeti v njem tudi, ako bi se bil slučajno rodil v malomeščanskih razmerah. Ako bi to bilo drugače, ne bi mogli razumeti, kako se je mogel sin srednješolskega profesorja in nadzornika Vladimir Uljanov razviti v — Lenina.

Tako je po mojem mnenju tudi treba razumeti poglavitno misel iz Cankarjeve študije o Dragotinu Ketteju, ki jo Petre navaja v podkrepitev svojega determinizma, a ki glasno priča zoper njega: »Ali če stopi v te razmere človek, ki je v svojem srcu velik in plemenit in ki ni prinesel s seboj potrebnega orožja...« Reformatorja torej ne stvorijo samo razmere, temveč srčna veličina in plemenitost, a tudi »potrebno orožje«, to je volja, sposobnost in cilj za boj z razmerami. Mislim, da je tudi Petre nekako tako sodil in da ga je samo preglasno poudarjanje osnovne misli njegove študije zaneslo v omenjenih trditvah predaleč.

K posameznim poglavjem pa dodajam še ta dopolnila, nasvete in popravke: Osebo ime Cankar je bilo nekdanje in je deloma še danes razširjeno po velikem delu slovenske zemlje. Matična knjiga v Laškem omenja na primer v l. 1681 trškega sodnika Primoža Cankarja (Primus Zankar, judex, Etnolog XII 1939, str. 109). Znani so še dandanes Cajnkari v Tomaševski župniji pri Ormožu, tam je doma pisatelj Stanko Cajnkar, a tudi v Stari Loki na Gorenjskem je živel okrog 1904. l. rod nekih Cajnkarijev. Dokaj pogosti so Cankarji v Sostrem, a srečujejo jih tudi na Igu. V najbolj vzhodnem delu Prlekije je ta priimek znan s tipičnim panonskim sufiksom kot Cajnko. Nahajamo ga tudi med Čehi v obliki Cankař, kar razlaga Antonín Kotík v knjigi Naše prijmení kot človeka, ki izdeluje konjske uzde (»kdo děla canky na koně«). Belostenčev kajkavski slovar razlaga besedo: cajnki kot starina in bi torej cajnkar mogel biti nekdo, ki stare reči zbira ali prodaja. In čeprav nisem našel te besede v nobenem hrvaškem slovarju, odkril sem jo slučajno v romanu A. Kovačiča: U registraturi (II. izdanje, Zagreb 1919, str. 290) v stavku: »A kada kramari donesu crvenih, zelenih i modrih vrpca, pa onda dopasica i marama, privezača i ogrlica: pobrat će oni gdje gdje mogu i sve, što dolazi pod ruku, a cajnkar spravljaj i zamataj, vesela mu majka!« Prim. tudi razlago A. Debe-

ljaka v knjigi *Podoba Ivana Cankarja I. del, Umetniški zbornik II. knjiga* (brez letnice), str. 215., po kateri bi ime Cankar prvotno označevalo človeka, ki ima svoje domovanje v sosesčini »šibkega studenčka«, ki iz njega voda canka = kaplja. Potemtakem je etimologija tega priimka precej zamotana, čeprav ne morem reči, da bi bilo mogoče Petrétovo razlago povsem odkloniti, temveč celo mislim, da je prav priimek notranjskih Cankarjev nastal iz poklica, ki je ali v zvezi z obdelovanjem železa (nem. Zain = široka kovinska palica), ali pa je res označeval človeka, ki je pletel iz šibja cajne, koše i. dr. (sred. nem. Zein = šiba, prot). Mogočno razvito tovarništvo v vrhniški okolici bi celo sililo človeka k misli, da so prvotni Cankarji izdelovali kakor češki Cankarji brzde za tovarne konje.

Rekli smo že, da je avtor živo orisal zgodovino Cankarjevega rodu. Njegova slika bi pa bila še nazornejša, ako bi se ne omejeval samo na podatke nekdanjih uradnih zapisov, temveč bi se bil naslonil tudi na naše starejše pisatelje, zlasti na Valvasorja, v katerem bi bil našel kljub njegovim fevdalnim pogledom marsikatero dragoceno oznako Vrhničanov in njihovih sosedov, in sicer glede na njihovo gospodarsko in kulturno življenje. Prim. Die Ehre des Herzogthums Crain II. knjiga, str. 256, 265; VIII. knjiga, str. 782; XI. knjiga, str. 422—423 in morebiti še kje drugje.

Bistro je izluščil avtor tudi vzroke kulturnega prepada, ki je delil nemško fevdalstvo in nezavedno ali potujčeno meščanstvo od slovenskega kmetstva. Vendar se mi zdi, da se »protestantsko gibanje« ni »skušalo približati ljudstvu... samo iz verskih razlogov«. Za literarno vnemo naših protestantov ne plamti samo verski fanatizem, njihova verska vnema je bila obsežnejša in naprednejša kakor pa katoliški konservativizem pred reformacijo in katoliški restavracijski bes med njo in po njej. — Glede na avtorjevo opazko, da je konec 16. stol. prišlo do množične psihoze štifistarstva na Stari Vrhnik, pripominjam, da se je po Valvasorju pričelo zidanje vrhniške cerkve sv. Trojice Na Košacih (na kofhazi) iz podobne, dasi s katolicizmom zasete psihoze.

Gospodarski in politični motivi za reforme avstrijskega prosvetljenega absolutizma niso izhajali iz fevdalstva, kakor trdi avtor (str. 32, 33), temveč iz absolutne volje prosvetljenih vladarjev, ki so morali preživeti se fevdalno državo preoblikovati v absolutno birokratsko-vojaško vladavino, ako so hoteli ohraniti zunanjo politično veljavo. Kolikor je fevdalstvo temu načrtu služilo, toliko je seveda imelo svoje dobičke od prosvetljenega absolutizma. A v poglavitem stopajo v tem času vendarle meščanski elementi na plan. Gospodarsko najmočnejši človek v tem razdobju na Kranjskem je Žiga Žois, meščan; novopečeno baronstvo njegovega očeta ni fevdalski, temveč dvorski naslov. — Saj sta robotni patent in možnost prevedbe zakupnih kmetij v kupne dokaz, da je fevdalstvo že izgubljalo gospodujoči značaj, dasi ga je dejansko v mnogem ohranilo do 1945. leta. Težko bi se človek sprijaznil z oznako, da je bil »Wöchentliches Kundschaftsblatt idejni brat in nemški predhodnik Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih Novic«. Najsi je Bleiweis že pri ustanavljanju Novic zvitorepil (primerjaj Miheličev članek Kmetijska družba in ustanovitev »Novic«, Slavistična revija I. [1948], str. 27 in sl.) in pozneje prepogosto in prevdano služil reakcionarnim in utilitarističnim silam, je bil njegov časnik vendarle napreden pojav v slovenskem življenju, ki ga ne gre primerjati z le-onim obskurnim nemškim lističem.

Tudi življenje neposrednih Ivanovih prednikov je avtor prikazal na osnovi dokumentov in analize splošnega in krajevnega gospodarskega propadanja, čeprav seveda ni mogel ugotoviti vseh življenjskih potankosti in okoliščin mnogoštevilnega rodu.

Med malenkostmi omenjam, da Vrhniki pač niso vzdeli imena »enajsta šola« furmani šele v Bachovi dobi zaradi vrhniškega košatenja z nemščino, kakor je mogoče razumeti avtorjevo pisanje na str. 82—83, temveč je ta vzdevek mnogo starejši in je nastal takrat, ko so bile šole še latinske in je bilo do nove maše deset let učenja; to je bilo še pred jožefinskimi šolskimi reformami. Vzdevek pozna in uporablja v Pratici že Vodnik.

K orisu vrhniškega čitalniškega življenja dostavljam, da je prav gostovanje Dramatičnega društva na Vrhnikih 1876 dalo pobudo za ustanovitev čitalnice, medtem ko sokolskega izleta tisto leto menda ni bilo. — Nasprotovanja čitalnici so se pričela kmalu. — Sprva so ji pomagali k življenju bogatejši tržani, toda že prvega občnega zbora se je udeležilo komaj nad polovico udov. Bogatini so se odvrnili od nje (»gg. vrhniški trgovci, posestniki itd.«), ker niso mogli razumeti gladu po spoznanju, ki je navdajal vrhniške prosvetljenjše proletarce. »Bogatini se zabavajo po krčmah, ter ne pomislijo, da človek, ki nema posebnih dohodkov, ne more vedno v krčmi sedeti in čas tratiti s praznimi pogovori in se rad kratkočasi pri branji časnikov in knjig«, toži nad jarogospokim bojkotom čitalnice neznan dopisnik SN 1876, 288 (18. dec.). Nehote se budi misel, da bi mogel biti ta dopisnik Ivanov oče Jože, čigar veselje do branja je sin večkrat omenil v svojih spisih. — Ako je pa dopis spisal Josip Prosen, kakor misli Petre, je v njem gotovo izrazil tudi želje in razmišljanje Jožeta Cankarja, ki očita v Samotnem pogovoru sinu: »Štirideset let bo zdaj tega, ko sem bil v tvoji dobi, ti pa si že star. Takrat smo budili Slovenijo in smo jo vzbudili. Mladi smo bili pač in smo mislili, da bo prav. Za koga pač smo jo vzbudili?« (Zbrani spisi XIX, 87.)

Očeta prikazuje Cankar kot čitalničarja in strastnega bralca tudi v povesti Na Klancu, in sploh je treba reči, da je očetova podoba med najbolj svojevrstnimi liki Cankarjeve ikonografije vse od nesrečno lahkovernega Jožeta Vejana v povesti Dve družini (1896) do groteskno tragičnega Lavrina v črtici z istim naslovom (1897) ter od krojača Toneta Mihova v povesti Na Klancu (1902) vse do očetovih resno očitajočih podob v poslednjih črticah: Samoten pogovor, Tiha smrt, Božična zgodba do tragično visoke podobe očeta v Mojem življenju in do podobe Lenarta Negode v Grešniku Lenartu. »Morda bi le kje... vsaj tam kje ob spodnjem robu domovine manjkal košček, majhen košček, da mene ni bilo,« razmišlja zapuščen oče v črtici Tiha smrt in se v tragiki svoje samotne smrti dvigne pred sinom v Samotnem pogovoru do veličine ostrega sodnika, ki obsodi sinovo umetnost: »Zdelo se mi je, da te zalotim v postelji, v tesni kamrici, prazno skodelico poleg..., v mislih pa kvante, vesele in žalostne in vse tako drobčkane, da jih gre tisoč v perišče... Odeni se do vratu in si naroči drugo skodelico čaja... in misli cmokaje na tiste nebeške očile«

Jože Cankar je moral biti mož, ki bi zaslužil, da bi ga avtor živeje upodobil. Najmanj pa, kar bi moral storiti zanj, je, da bi nam razložil zgodbe njegovega gospodarskega zloma, odnosno da bi preveril sinov opis tega zloma v povesti Dve družini. Zakaj je v povesti Na Klancu Cankar to reč drugače utemeljil kakor v oni povesti? Gabrijel Jelovšek pripoveduje v spominski črtici Cankar in njegovi predniki (Jutro 1926, 105, 9. maja), da je Jože Cankar, »izboren krojač, priden delavec,« ki je »sila rad čital slovenske časopise in vedno rad nastopal za slovensko stvar«, izgubil vse premoženje, ker se je lotil trgovine, ki je ni bil vešč. (»Ker se prej nikdar ni pečal s trgovino, je trgovina propadla, izgubil je vse premoženje.«) Nekoliko niže pa pravi: »Nesrečna špekulacija njenega moža v trgovini pa je silno potlačila blago ženo,« in sklepa: »Pisatelj Cankar je bil tudi po značaju, ne samo po obrazu in po obnašanju docela podoba svojega očeta Jožeta Cankarja.«

Avtorjeva redkobesednost o Cankarjevem očetu in njegovem življenju je velika hiba naše knjige. Toda tudi življenja Cankarjeve matere in njenega značaja, kakor se je ohranil v ljudskem spominu in v sinovi umetnosti, ni avtor dovolj razjasnil.

Ta očitek velja tudi za lik otroškega Cankarja samega. V njegovih avtobiografskih črticah in povestih bi bil mogel najti avtor toliko dragocenih podatkov iz Ivanovih otroških let, da bi mogel ustvariti živo podobo tega zgodaj dozorelega, ponosnega, neizmerno čutečega in z mogočno ustvarjalno domisljijo obdarjenega otroka, ki se je vtisnil s svojim ljubeznivim drobnim pogledom, svojo izredno nadarjenostjo, marljivostjo in živahnostjo v zavest tudi starejšim ljudem svoje dobe. (Prim. cit. spomine G. Jelovška.)

Prizori, kako je zaradi gnusobe in krivice življenja ta genialni »berač in sin beračev« (Nina) hotel že v desetem letu odložiti pretežko butaro »življenja, a je ni mogel, ker je moral po svoji strašni poti«, so pač najbolj pretresljive umetniške podobe v našem slovstvu poleg Prešernovih Sonetov nesreče. Kaj je prisililo Cankarja, da je obdržal do smrti butaro svojega umetniškega poslanstva na plečih? Pač samo izredno zgodnja umetniška bistrovidnost — v kateri je pričel že v devetem letu ustvarjati pravo podobo slovenskega telesnega in duhovnega življenja. Ob smrti deda Jakoba (8. februarja 1885) je namreč pričel pisati prvo svojo zgodbo (o Petru Klepcu), a je ni dovršil vse do svoje prezgodnje smrti.

»Oj angelji in sveti posli božji — tiste dni, ko je sedela smrt za pečjo, so udarila nebesa pečat na tega mojega življenja žalostno pismo! Prenašal sem papirje iz izbe v vežo, iz veže na podstrešje; grmadil sem v mislih silne podobe, snoval in motal v bleščečem kolobarju slavno zgodbo o Petru Klepcu. Mrtvec mi je bil napoti; povsod sem ga videl, prerekal se z njim, kakor je bil trd in tih; nazadnje sem se mu skril v tesno sosedovo kamrico.

Zgodbo o Petru Klepcu nam je bil povedal v šoli učitelj; povedal pa jo je slabo, iz veselega junaka je napravil cmeravo mevžo. Ustanoviti in napisati je bilo treba vse drugo, vse mogočnejšo zgodbo. Učitelj je rekel, da je Peter Klepec izrazil drevo, zato da bi razkazal svojo moč in svoje junaštvo. Kakšna moč in kakšno junaštvo pa je, če človek izruje drevo tam na lepem, ko mu tega še treba ni? Kaj pa bi s tem drevesom? Ali naj si ga zatakne za klobuk? Junaško je in Petra Klepca vredno, če zamahne z roko, da bi spodil muho, pa izpuli mimogrede kar ves gozd, ves temni Raskovec ter se začudi: »A tako! Nikar ne zamerite...« Ves se je spremenil Peter Klepec. Pogledal sem ga natanko in sem videl, da je cesar. Ni bil več irhasti Peter, temveč, bil je cesar Janez, ki strahuje svet in vojskuje brez nehanja svoje slavne vojske.« (Moje življenje, Zbrani spisi XVII, 205—206.)

V tej zgodnji dobi je pričel Cankar svojo »trnjevo pismarsko pot« tudi s pesmijo, in sicer »štrbonceljnom na čast« (Moje življenje, Zbrani spisi XVII, 215), kar pomeni, da je bil in ostal kot človek in umetnik vse življenje skladen in zvest samemu sebi, od prve ustvarjalne zavesti pa do poslednje poteze svojega čudovitega peresa: samo neposredno, živo življenje mu je dajalo snovi, vseprodorna, nepodkupljiva in neprevarljiva resnicoljubnost pa mu je kazala resnico in laž, hrepenenje in stvarnost, lepoto in nizkotnost.

Že v tistih dneh je Cankar najbrž »nosil po vseh potih seboj papir za risanje« in »je risal z očmi in srcem«, »preden je potegnil prvo rahlo črto«, kar pripoveduje sicer šele o kasnejši, ljubljanski realni dobi (v črtici Mladost, Zbrani spisi XVII, 77). Tu je izrazil morda tudi najlepšo opojno srečo ustvarjanja, ki mu je edina dajala moči za dovršitev njegovega velikanskega literarnega svetišča. Iz pregrenkega občutja, da je »berač, sin beračev«, ga je reševala edino ta ustvarjalna sreča, ki mu je odkrivala čudežno lepoto v vsem, kar se je ujele v njegove hrepenelne oči.

Tedaj je pač ob večerih posedal v mraku pred hišo poleg matere, ki se je vračala lačna z dela in prinašala zasluženost, a ne zaužito jed otrokom, kakor pripoveduje dijakinja Katarina Petkovškova po spominih svojega deda (Pionirske novine, 1948, 24. dec., str. 4), takrat se je »tresel in jokal«, ko je slišal govoriti pri Sveti Trojici Tavčarja, takrat je doživljal v imenu in podobi Ljubljane ob cesarski slavnosti 1888 — lepoto novega pravičnega in srečnega življenja — za mater, za svojce, za trpeče in za — samega sebe. Ako bi bil avtor upošteval, kako je Cankar naslikal ta dogodek v povesti Na Klancu (Zbrani spisi V, 186—190) in v Mojem življenju (Zbrani spisi XVIII, 208—209), bi ne bil mogel zapisati neutemeljenih besed o »otroški izpovedi ljubezni do cesarja in o sreči tega dne« (str. 116). Mislim, da bi se ne smel opirati pri tem samo na Slovenčevega in Narodovega dopisnika, a reči moram tudi, da se čudim, kako je mogel iz njunih besed razbrati nekaj takega. Slovenčev dopisnik pravi, da je »deček IV. razreda J. Cankar pripovedoval prav v otročjem navdušenju o lepem dnevu, ki ga praznuje ta dan šolska mladež vrhniška,« in da

je za njim govorila neka deklica »podoben govorček«. V Narodu pa beremo, da sta učenec J. Cankar in učenka Fr. Opeka »v imenu mladine ganljivo pozdravila c. kr. okrajnega glavarja in mu poklonila lep šopek«. O izpovedi ljubezni do cesarja ni v obeh poročilih sledu. In čeprav je verjetno, da je bilo kaj takega v Cankarjevem govoru, saj mu ga je gotovo spisal učitelj, ni važno, kaj so govorila dečkova usta, temveč kaj je občutilo njegovo srce. — In to je razodel Cankar v povesti Na Klancu in v Mojem življenju. Kot biografsko zanimivost je treba omeniti, da je mala Cankarjeva sogovornica bila najbrž tista Francka Opekova, ki je bila kasneje »prva njegova ljubezen« (Pisma Ivana Cankarja I, str. 12).

Naslov poslednjega poglavja »Gojenec deželnega nemštva«, ki bi naj označil Cankarja v ljubljanski realki, je nepravilen in krivičen. Edini vzrok, da so Cankarja vpisali v realko, je bila pač njegova nadarjenost in veselje za risanje. Vsa avtorjeva ugibanja o materinih razlogih za to in o narodnostni nevarnosti, ki je prezala v realki v tej dobi na slovenske dijake, niso prepričljiva. Kranjsko nemštvo je bilo še živo, ali vendar že v defenzivi. V državi je gospodoval dvorski eksponent Taaffe, v deželi pa črno-zolti birokrat slovenske krvi Andrej Winkler. Slovenski državnozborni poslanci so bili v vladni koaliciji in so v težkih bojih potiskali nemško nacionalno meščanstvo z upravnih in gospodarskih postojank v deželi. Na realki so bili poleg nemških samoslovenski razredi, kamor so vpisovali vse tiste dijake, ki so jih starši ob vpisu ustno ali pismeno deklarirali kot Slovence. — In Slovencev je bilo v tej dobi na zavodu več kot Nemcev. Poleg nemških nacionalnih profesorjev so delovali na zavodu tudi zavedni in iskreni slovenski profesorji in kulturni delavci: Fran Levec, Simon Rutar, Franc Orožen, Josip Borghi in drugi. Slovenski šolarski knjižnici so kupovali skoraj vse takratne slovenske knjižne novosti, l. 1890/91 na pr. od prevoda Gogoljevih Mrtvih duš do Erjavčevih Zbranih spisov skoraj vse, kar je izšlo, razen Ljubljanskega Zvona. Pouk je bil res nemški, a slovenščini so odmerili v slovenskih razredih tako število ur v primeri z nemščino:

	slov.	nem.
I. razred	4	4
II. razred	4	3
III. razred	2	4
IV. razred	2	3
V. razred	3	3
VI. razred	3	3
VII. razred	3	3
Skupno	21	23

Kot slovenske šolske knjige so uporabljali Šumanovo slovensko slovnico, Janežičev Cvetnik, Sketovo berilo za V. in VI. razred, Miklošičevo berilo za VIII. gimnazijski razred, kot pomožni knjigi pa Srbske narodne pesmi v Pajkovem prevodu in prevod Mažuraničevega epa Smrt Smail Age Čengića. — Cankarjevi profesorji slovenščine so bili: v I. polletju I. razreda Karel Pirc, v II. polletju I. razreda in v II. razredu Simon Rutar, v III. razredu Valentin Korun, od IV. do VII. razreda pa Fran Levec.

Od III. razreda je dobival od Kranjske hranilnice Cankar štipendijo 50 gld, kakor so jo dobivali tudi drugi dijaki Slovenci in Nemci. — V tej štipendiji se ni krila nobena raznarodovalna nevarnost, in če bi analizirali razvoj vseh Cankarjevih slovenskih sošolcev, ne bi mogli pri nobenem ugotoviti, da se je izneveril narodu in jeziku, pač pa so primeri, da so se realci nemškega pokolenja začeli čutiti Slovence. V tem je to poglavje načelno pogrešeno, ker velja avtorjeva analiza ljubljanske realke za sedemdeseta, a ne devetdeseta leta. — V podrobnostih pripominjam, da so Frana Kotnika, nekdanjega Levstikovega

gojenca in sostanovalca, poznejšega mecena Ciril-Metodove šolske družbe, po bratovi smrti samo prepisali iz gimnazije v realko (str. 122).

Levec ni bil v IV. šoli Cankarjev razrednik (to je bil neki Stauber) niti ni bil več takrat urednik Ljubljanskega Zvona, pač pa je poučeval v tem razredu slovenski jezik (122). O kaki nevarnosti za Ivana Cankarja, da bi se med šolanjem odtujil ljudstvu in zljil z razredom izkoriščevalcev (123), ni bilo ne duha ne sluha, in sicer ne zaradi miselnosti mladega Cankarja samega ne zaradi duha, ki je tedaj navdajal slovensko dijaško mladino.

S temi pripombami se mi je zdelo potrebno dopolniti Petretovo knjigo, ki je pa kljub tem pomislekom, kakor sem zapisal že v začetku, zaslužno in svojevrstno delo. Da ni povsem uspelo, je pač vzrok v njeni izredno težki snovi, ki ji še z združenimi močmi ne bomo tako kmalu kos. Zato je potrebno, da bi redki slovenski cankaroslovci — in Petre je prav zaradi te knjige v njihovem ospredju — delovali kolikor mogoče vzajemno in načrtno.

A. Slodnjak

ODGOVOR

na oceno poljudne izdaje Prešernovih poezij*

Kakor vsakogar tako bolijo tudi mene zasluženi kritični udarci. Toda tisočkrat huje skeli kritikova neprikrita želja, odkriti čim več »napak« v ocenjevanem delu. Tako pisanje sili človeka k odgovoru, in če bi se mu še tako rad izognil. Molk v takem primeru mrvi namreč voljo do nadaljnjega dela, v bralcih pa budi neupravičene dvome in krive misli. Samo zato odgovarjam Gspanu in popravljam nekatere njegove trditve.

V dobrih šestih tednih — to omenjam samo zaradi kritikovih besed, da sem imel »na razpolago le nekaj mesecev« — sem oskrbel pozimi 1945/46 tekst in korekturo naše knjige. Ta naglica je bila potrebna zato, da izide knjiga že za Prešernov praznik 8. februarja 1946, zlasti ker ni bilo po vojni nobene izdaje Poezij. Tega cilja knjiga sicer ni dosegla, pa ne zaradi prirediteljeve počasnosti, temveč zaradi tehničnih zaprek v tiskarni. Izšla je šele v začetku marca tistega leta. Vsakdo razume, da se v teh šestih tednih nisem mogel baviti s podrobno rokopisno analizo, zlasti ker je bil znaten del »nevšečnih okoliščin« tudi v tem, da sem opravljal ves ta čas redno službo v pisarni.

Morebiti poreče kdo: zakaj si se pa potem lotil takega dela? Da, to je res tragična krivda, toda naloga je bila prevabljava...

Na temelju faksimiliranega rokopisa Poezij, Pintarjeve, Žigonove, Pirjevčeve in Glonarjeve ter Kidričeve izdaje sem torej najprej določil besedilo in ga v splošnem uredil tako kakor drugi uredniki. Temu kritik v glavnem ne ugovarja. Kar se pa tiče njegovega rahlega pomisleka zoper skupinske naslove (Sonetje ljubezni, Zabavljivi napisi in Sonetje nesreče), ki jih v Poezijah 1846 res ni, a so bili prvotno v njihovem rokopisu, sem jih sprejel zato, ker so Prešernovi, značilni in udomačeni ter priobčeni tudi v drugih izdajah (n. pr. v Kidričevi). Prigovarjati bi se dalo samo izrazu Sonetje ljubezni, namesto Ljubéznjeni sonétje, kakor je bil zapisal Prešeren, a to sem spremenil po Pintarju. Pri tem ne vem, kaj bi se mi napačnega zapisalo, kakor piše kritik, ko sem imenoval Sonete ljubezni — venec sonetov, saj moremo tako imenovati vsako organsko skupino sonetov, ne samo ono, ki jo tvori 15 sonetov.

Sonet Matiji Čopu in Krst pri Savici sta v živi notranji zvezi, ki jo je bilo treba v naši knjigi prikazati, kakor jo je prikazal Prešeren v prvi izdaji 1836, čeprav je 1846. l. res ločil sonet od epa iz neznanih, najbrž samo formalnih razlogov, da bi bili v knjigi vsi sonetje pod istim skupnim naslovom.

* Glej oceno Alfonza Gspana v »Slavistični reviji« štev. 1 in 2, str. 126 do 137.